

MUSTAQILLIK YILLARIDA O‘ZBEKISTON FUTBOL BOSHQARUVINING QAYTA TASHKIL ETILISHI: DAVLAT SIYOSATI, ASSOTSIATIV BOSHQARUV VA PROFESSIONAL LIGA VAKOLATLARI (1992–2020)

Ergashev Ahmad Abdug‘offorovich

Tarix fani o‘qituvchisi, Navoiy innovatsiyalar universiteti

Surxondaryo kampusi, Sho‘rchi, O‘zbekiston.

E-mail: ahmadergashev97@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21737502>

Annotatsiya. Tezisdan 1992–2020-yillarda O‘zbekiston futbol boshqaruvining milliy federatsiyani shakllantirishdan professional liga va hududiy assotsiatsiyalar vakolatlarini ajratishgacha bo‘lgan institutsional rivojlanishi tahlil qilinadi. Davlat organlari, futbol federatsiyasi va keyinchalik assotsiatsiya, Professional futbol ligasi, hududiy tuzilmalar hamda klublar o‘rtasida strategiya, musobaqa, moliyalashtirish, litsenziyalash, infratuzilma va yoshlar tayyorlash vazifalarining qayta taqsimlanishi bosqichma-bosqich yoritiladi. 1993-yildagi dastlabki tizimli qaror va uning ijrosi bo‘yicha 1996-yildagi tanqidiy baholash boshqaruvdagi asosiy muammo hujjatlar yetishmasligi emas, vazifa, resurs va javobgarlikning turli subyektlarda qolishi ekanini ko‘rsatadi. 2018–2020-yillardagi islohotlar assotsiativ boshqaruv, bozor mexanizmlari va hududiy tuzilmalarni kuchaytirgan bo‘lsa-da, ochiq hisobdorlik va vakolatlar chegarasi hali ham hal qiluvchi omil bo‘lib qolishi asoslanadi.

Kalit so‘zlar. futbol boshqaruvi, federatsiya, assotsiatsiya, professional liga, davlat siyosati, vakolat, hisobdorlik, klub, hududiy boshqaruv, institutsional rivojlanish

KIRISH

Professional futbol boshqaruvi musobaqa taqvimini tuzishdan ancha keng tushunchadir. U milliy terma jamoalar, klublar litsenziyasi, hakamlik, intizom, transfer, yoshlar tayyorlash, infratuzilma, tijorat huquqlari va xalqaro munosabatlarni qamrab oladi. Ko‘p subyekтли tizimning o‘zi muammo emas; muammo qaror qabul qiluvchi, mablag‘ ajratuvchi, ijrochi va natija uchun javobgar subyektlar aniq ajratilmaganda yuzaga keladi.

O‘zbekiston mustaqillikka erishgach, futbol sobiq ittifoq musobaqa va boshqaruv tizimidan milliy yurisdiksiyaga o‘tdi. Milliy chempionat va kubokni tashkil etish, terma jamoalarni shakllantirish, xalqaro a‘zolik va ichki reglamentlarni yaratish qisqa muddatda bajarilishi kerak edi. Shu sharoitda davlat bilan federatsiya funksiyalarining yaqinlashuvi tabiiy bo‘lgan, biroq keyingi bosqichda ularning chegarasini aniqlash zarurati kuchaydi.

Tezisning maqsadi 1992–2020-yillarda futbol boshqaruvi institutlarining qayta tashkil etilishini tarixiy-huquqiy jihatdan tahlil qilish, davlat, assotsiatsiya, liga va klublar o‘rtasidagi vakolatlar taqsimotining kuchli hamda zaif tomonlarini aniqlashdir. Tashkilot nomlarining almashishi emas, strategik qaror, resurs, ijro va hisobdorlik zanjiri asosiy tahlil birligi sifatida olindi. Mahalliy tarixiy tadqiqotlar [1–5] normativ hujjatlar bilan [6–12] qiyoslandi.

ASOSIY QISM

1992–1995-yillar milliy futbol yurisdiksiyasini yaratish bosqichi bo‘ldi. Federatsiya sobiq ittifoq tizimidan chiqqan klublarni milliy chempionatga birlashtirdi, kubok musobaqalarini yo‘lga qo‘ydi va terma jamoalarni shakllantirdi. Yangi sport bozori, barqaror homiylik va klublarning mustaqil daromadi yetarli bo‘lmagan sharoitda davlat resurs va siyosiy qo‘llab-quvvatlash berdi, federatsiya esa sport mazmuni va xalqaro aloqalarni tashkil etdi.

1993-yildagi 144-son qaror mustaqil O'zbekiston futboli uchun dastlabki tizimli boshqaruv hujjatlaridan biri bo'ldi [6]. Unda milliy dastur, futbolni ommalashtirish, yoshlar musobaqalari, tayanch stadion va bazalar, futbol fondi, inventar ta'minoti hamda xalqaro aloqalar bir siyosat doirasiga kiritildi. Hujjatning kuchli tomoni futbolni faqat terma jamoa natijasi emas, sog'lomlashtirish, ta'lim va moddiy infratuzilma bilan bog'liq tizim sifatida ko'rganidadir.

Shu bilan birga, 1993-yilgi modelda ko'plab vazifalar vazirliklar, idoralar, hokimliklar va federatsiyaga taqsimlangan, ammo yakuniy natija uchun yagona ochiq hisobot mexanizmi kuchsiz edi. Buning dalili sifatida 1996-yildagi 27-son qarorda avvalgi qaror talablari o'z vaqtida va to'liq bajarilmagani rasman qayd etilganini ko'rsatish mumkin [7]. Demak, muammo normativ topshiriq yo'qligida emas, vazifa bilan ijro resursi va nazoratning bir-biriga mos kelmaganida bo'lgan.

1996-yildagi hujjat boshqaruvning tashkiliy asoslarini qayta ko'rib chiqishga urinish bo'ldi. Markaziy boshqaruv intizomini kuchaytirish qisqa muddatda ijroni tezlashtirishi mumkin, biroq hududiy futbolning real salohiyati mahalliy budjet, stadion, murabbiy va klub bilan bog'liq. Markaz topshiriq beradi, hudud resurs topadi, federatsiya sport natijasini talab qiladi, ammo muvaffaqiyatsizlik uchun javobgarlik tarqoq qolsa, qayta tashkil etish takrorlanaveradi.

1994-yilda FIFA tizimiga qo'shilish milliy federatsiyaning xalqaro legitimligini mustahkamladi va transfer, hakamlik, intizom hamda terma jamoalar bo'yicha xalqaro reglamentlarni milliy amaliyotga moslashtirishni talab qildi. Xalqaro a'zolik sport qoidalari bo'yicha federatsiya avtonomiyasini kuchaytirdi. Biroq stadion va klublarni moliyalashtirish davlat hamda yirik korxonalarga bog'liq bo'lgan sharoitda huquqiy avtonomiya bilan resurs qaramligi o'rtasida murakkab muvozanat saqlanib qoldi.

1996–2007-yillarda milliy chempionatning barqarorlashuvi va klublarning xalqaro musobaqalarda qatnashuvi boshqaruv vazifalarini murakkablashtirdi. Hokimliklar va yirik korxonalar ko'magidagi klub modeli jamoalarni tez moliyalashtirish imkonini berdi, lekin iqtisodiy mustaqillikni chekladi. Rahbar yoki homiy ustuvorligi almashganda klub budjeti, tarkibi va uzoq muddatli strategiyasi ham o'zgarishi mumkin edi. Mahalliy mualliflar klub an'analari va rahbarlik omilining sport natijasiga kuchli ta'sirini qayd etadilar [1–3].

2006-yildagi PQ-338-son qaror professional klublarning moddiy bazasi, yoshlar tayyorlash va xalqaro natijalarni yaxshilashga yangi turtki berdi [8]. Futbolning professional qatlami kengaygani sari federatsiyaning barcha kundalik musobaqa ishlarini bevosita boshqarishi qiyinlashdi. Taqvim, klub ro'yxatdan o'tkazish, stadion talabi, intizom va tijorat masalalari maxsus operatsion tuzilmani talab qildi.

2008-yilda Professional futbol ligasining shakllanishi funksional ixtisoslashuvni kuchaytirdi [9]. Liga professional musobaqalarning kundalik boshqaruviga e'tibor qaratdi, federatsiya esa terma jamoalar, xalqaro aloqalar, umumiy reglament, hakamlik va futbol rivoji kabi keng funksiyalarni saqladi. Bu ajralish ish sifatini oshirishi mumkin, biroq litsenziyalash, intizom yoki reglamentda ikki tashkilot vakolati aniq yozilmasa, klub takroriy va ziddiyatli talablarga duch keladi.

Liga va federatsiya o'rtasidagi munosabatni “yuqori” va “quyi” tashkilotning oddiy bo'ysunishi sifatida talqin qilish yetarli emas. Federatsiya milliy va xalqaro standart uchun yakuniy mas'ul bo'lsa, liga klublar bilan kundalik ishlash orqali bozor va musobaqa ehtiyojini yaxshi ko'radi. To'g'ri modelda federatsiya standartni belgilaydi, liga ijro etadi, klublar maslahat jarayonida ishtirok etadi va qaror ustidan mustaqil apellyatsiya imkoniga ega bo'ladi.

2018-yilda federatsiyaning O'zbekiston futbol assotsiatsiyasi deb qayta nomlanishi a'zolik va manfaatdor tomonlar modeliga yaqinlashish ramzi bo'ldi. Biroq nomning o'zi boshqaruv sifatini

o'zgartirmaydi. Assotsiativ boshqaruv klublar, hududiy tuzilmalar, murabbiylar, hakamlar va boshqa a'zolarining vakilligi, ovoz berish tartibi, manfaatlar to'qnashuvini oshkor qilish hamda rahbariyatning davriy hisoboti orqali mazmun kasb etadi.

PQ-3610-son qaror futbolni akademiya, murabbiy, hakam, infratuzilma, ommaviylik va hududiy boshqaruv yo'nalishlarini birlashtirgan strategik tizim sifatida belgiladi [10]. Bu hujjat davlatning futboldan chiqishini emas, uning rolini strategik maqsad, normativ sharoit va resurs safarbarligiga yo'naltirish zaruratini ko'rsatdi. Sport qarorlarini esa professional futbol institutlari qabul qilishi kerakligi haqidagi talab kuchaydi.

PF-5887-son Farmon 2030-yilgacha professional futbolni bozor mexanizmlariga yaqinlashtirish, klublarning iqtisodiy barqarorligi, xususiy sektor, yoshlar futboli va mutaxassislarni tayyorlashni yagona sxemaga birlashtirdi [11]. Farmondagi tanqidiy tahlil hududlar bo'yicha trener, maydon va tayyorgarlik sifati farqlarini ham ko'rsatdi. Shunday qilib, markaziy boshqaruvni yangilash hududiy ijro salohiyatini avtomatik ravishda oshirmasligi tan olindi.

2020-yildagi 311-son qaror hududiy futbol assotsiatsiyalarining asosiy vazifalari va mahalliy budjetdan moliyalashtirish mexanizmini belgiladi [12]. Bu qaror markaziy assotsiatsiya bilan hududiy hokimlik o'rtasida qo'shma mas'uliyat modelini yaratdi. Modelning kuchli tomoni hududga doimiy shtat va resurs berishidir. Xavfi esa ikki tomonlama bo'ysunish sharoitida sport ustuvorligi va moliyaviy qaror bo'yicha yakuniy javobgar noaniq qolishidir.

Vakolatlar chalkashuvini kamaytirish uchun har bir yo'nalish bo'yicha qaror qabul qiluvchi, ijrochi, maslahat beruvchi va xabardor qilinadigan subyektlar matritsasi zarur. Masalan, milliy musobaqa standarti bo'yicha assotsiatsiya yakuniy talabni tasdiqlaydi, liga ijro qiladi, klublar muhokamada qatnashadi, davlat esa xavfsizlik va qonunchilik doirasini ta'minlaydi. Stadion qurilishida mulkdor resurs, klub ekspluatatsiya, liga musobaqa talabi, mahalliy hokimlik esa jamoat xavfsizligi uchun javob beradi.

Ochiq yillik hisobot institutsional islohotni amaliy hisobdorlikka aylantiradi. Assotsiatsiya va liga strategik maqsadlar, tushum va xarajat yo'nalishlari, yoshlar futboli, murabbiy litsenziyalari, hududiy qamrov, intizom ishlari, klub litsenziyalashi va infratuzilma bo'yicha taqqoslanadigan ko'rsatkichlarni e'lon qilishi lozim. Hisobot faqat yutuqlar ro'yxati emas, bajarilmagan maqsad va uning sababini ham ko'rsatgandagina boshqaruv vositasiga aylanadi.

Manfaatlar to'qnashuvi qoidalari ham minimal talabdir. Assotsiatsiya yoki liga organida klub rahbari, homiy yoki davlat vakilining qatnashishi tabiiy, chunki ular tizimning asosiy manfaatdor tomonlaridir. Biroq tender, hakam tayinlash, intizom yoki litsenziya masalasida shaxsiy manfaat oshkor qilinmasa, qarorning legitimligi shubha ostida qoladi. Manfaatni yozma e'lon qilish, muayyan ovoz berishdan chetlanish va qaror bayonnomasini ochish hisobdorlikning zarur shartidir.

XULOSA

1992–2020-yillarda O'zbekiston futbol boshqaruvi milliy federatsiyani yaratish, dastlabki davlat dasturlarini qabul qilish, xalqaro tizimga qo'shilish, professional ligani funksional ajratish, assotsiativ modelga o'tish va hududiy tuzilmalarni moliyaviy qo'llab-quvvatlash bosqichlarini bosib o'tdi. Tizim milliy musobaqalar va xalqaro ishtirokni barqarorlashtirdi, biroq vazifa, resurs va javobgarlikning turli subyektlarda qolishi takroriy qayta tashkil etish xavfini saqlab qoldi. Keyingi rivojlanish yangi tashkilot ochishdan ko'ra vakolatlar matritsasi, ochiq yillik hisobot, manfaatlar to'qnashuvi qoidalari va hududiy salohiyatni o'lchashga bog'liq. Qaror qabul qilgan institut natija uchun hisob bergandagina boshqaruv islohoti sport natijasi va jamoatchilik ishonchiga aylanadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Avanesov E. O'zbek futboli 80 yoshda. – Toshkent, 1992.
2. Krasnitskiy G. O'zbek futboli yuz yoshda. – Toshkent, 2012.
3. Imomxo'jayev A. R. Asr futbolidagi asl qadrdonlarim. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019. – 800 b.
4. Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat tarixi va boshqarish. – Toshkent, 2008.
5. Akramov A. K. O'zbekistonda jismoniy madaniyat va sport tarixi. – Toshkent: O'zDJTI, 1997.
6. O'zbekiston Respublikasida futbolni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida: O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1993-yil 18-martdagi 144-son qarori // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – URL: <https://lex.uz/docs/-619840> – Murojaat sanasi: 30.07.2026.
7. O'zbekistonda futbolni rivojlantirishning tashkiliy asoslari va prinsiplarini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida: O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1996-yil 17-yanvardagi 27-son qarori // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – URL: <https://lex.uz/docs/-370213> – Murojaat sanasi: 30.07.2026.
8. O'zbekistonda futbolni rivojlantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida: O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2006-yil 1-maydagi PQ-338-son qarori // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi.
9. O'zbekiston Professional futbol ligasi. Tashkilot va musobaqalar bo'yicha rasmiy materiallar [Elektron manba]. – URL: <https://pfl.uz> – Murojaat sanasi: 30.07.2026.
10. Futbolni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida: O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 16-martdagi PQ-3610-son qarori // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – URL: <https://lex.uz/docs/-3589863> – Murojaat sanasi: 30.07.2026.
11. O'zbekistonda futbolni rivojlantirishni mutlaqo yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida: O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-dekabrda PF-5887-son Farmoni // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – URL: <https://lex.uz/docs/-4631208> – Murojaat sanasi: 30.07.2026.
12. Hududiy futbol assotsiatsiyalari faoliyatini yanada qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida: O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 22-maydagi 311-son qarori // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – URL: <https://lex.uz/docs/-4823444> – Murojaat sanasi: 30.07.2026.